

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE İNSAN HAKLARI

SENEM ZEYBEKOĞLU SADRI

MUSTAFA ÖKMEN

KIVILCIM AKKOYUNLU ERTAN – BİROL ERTAN

HOSSEİN SADRI

MURAT CEMAL YALÇINTAN – ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

DİKMEN BEZMEZ – SİBEL YARDIMCI

AYTEN ALKAN

EZGİ TUNCER GÜRKAŞ

İçindekiler

ix Yazarlar

- 1 **1** Kentsel Dönüşüm ve Kentte İnsan Hakları
Senem Zeybekoğlu Sadri
 - 2 Kent Hakkı ve Kentte İnsan Hakları
 - 3 Kentte İnsan Hakları
 - 4 Eşitlik ve Ayrımcılığa Uğramama Hakkı
 - 5 Barınma Hakkı
 - 6 Sağlık Hakkı
 - 6 Eğitim Hakkı
 - 7 Çalışma Hakkı
 - 7 Güvenlik Hakkı
 - 8 Katılım ve Demokratik Temsil Hakkı
 - 9 Uyumlu Gelişme Hakkı
 - 9 Çevre Hakkı
 - 10 Alt Yapı ve Kamusal Hizmetler Hakkı
 - 11 Ulaşım Hakkı
 - 12 Kültür Hakkı
 - 13 Dinlenme ve Spor Hakkı
 - 13 Bilgi Edinme Hakkı
 - 14 Kentsel Dönüşüm ve Kentte İnsan Hakları
- 17 **2** Bir İnsan Hakkı Olarak Kentli Haklarının Geliştirilmesi ve Yerel Yönetimler
Mustafa Ökmen
 - 17 Giriş
 - 18 Küreselleşme Sürecinde Yerelleşme Eğilimleri ve Yerel Yönetimler
 - 23 Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasi
 - 26 Yerel Haklar Kavramı ve Temel Nitelikleri: Bir İnsan Hakkı Olarak Kentli Hakları
 - 31 Yerel Hakların Uluslararası Düzeyde Korunması
 - 31 Yerel Hakların Uluslararası Niteliği
 - 32 Yerel Hakların Uluslararası Korunması
 - 40 Sonuç ve Değerlendirme
- 45 **3** Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı
Kıvılcım Akkoyunlu Ertan – Birol Ertan
 - 47 Kent Kavramı

- 50 Hak ve İnsan Hakları
- 52 İnsan Haklarının Çeşitlenmesi ve Dayanışma Hakları
- 54 Çevre Hakkı ve Kentli Hakları
- 55 Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı: Kentli Hakları
- 58 Kentli Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Normlaşma Süreci
- 67 Kentli Haklarının Kapsamı
- 70 Sonuç ve Değerlendirme
- 73 4 Kent Hakkından Kentte İnsan Haklarına
Hossein Sadri
 - 73 Mekân Üretimi
 - 77 *Oeuvre* Kavramı
 - 78 Kent Hakkı
 - 81 Kentte İnsan Hakları Kavramı
 - 83 Kent Hakkından Kentte İnsan Haklarına
- 87 5 Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti
Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek
Murat Cemal Yalcıntan – Erbatur Çavuşoğlu
 - 87 Giriş
 - 89 Kentsel Dönüşümün İstanbul Tezahürü
 - 90 Kentsel Muhalefet
 - 92 Meslek Odaları
 - 94 Sendikalar
 - 95 Sivil Toplum Kuruluşları
 - 95 Politik Örgütlü Gruplar
 - 96 Sivil İnisiyatifler
 - 97 Mahalli Örgütlenmeler
 - 98 Şemsiye Organizasyonlar/Kampanyalar
 - 99 Üniversiteler
 - 100 Medya
 - 100 Uluslararası Muhalefet
 - 101 Biraradalığın İhtimali
 - 103 Barınma Hakkının Ötesine Geçmek
 - 104 Kent Hakkı: Kentsel Mekânın Kontrolü
- 107 6 Kent Vatandaşlığı, Kent Hakkı ve Sakat Hakları
Dikmen Bezmez – Sibel Yardımcı
 - 108 Kent Düzleminde Kurgulanan Haklar
ve Kent Vatandaşlığı
 - 6 İstanbul’da Kent Vatandaşlığı ve Sakat Hakları

- 121** 7 “Yerim mi Dar, Yenim mi?”
Cinsiyete Dayalı Kentsel Hak İhlâlleri ve Ötesi
Ayten Alkan
121 İnsan Hakları Kavrayışını Cinsiyetlendirmek
125 Kentselliğe Cinsiyetlendirilmiş Süreçler
Prizmasından Bakmak
134 Cinsiyetlendirilmiş Bir “Kent Hakkı”na Doğru...
143 Cinsler Arası Eşitsizlik ve Cinsiyetlendirilmiş
Hak (İhlâlleri) Kavrayışını Yerelleştirmek
153 İzmir
154 Kars
155 Nevşehir
156 Urfa
157 Trabzon
158 Van
- 165** 8 Kentte Barınma Hakkı: Kim İçin?
Samatya’da ‘Zorunlu’ Göçmenlerin
‘Yer-Kurma’ Pratikleri
Ezgi Tuncer Gürkaş
165 Giriş
167 Mekân mı? Yer mi?
171 Mekânı Yere Dönüştüren “Yer-Kurma” Pratikleri
172 Samatya Nereye Düşer?
173 “Ya Korucu Olacaksınız, Ya Gideceksiniz Dediler...”
175 “Geri Dönmek mi? Ne Mümkün?”
175 “İş Yok, Para Yok...”
177 “Kızlara Yapılan Ayrımcılığa Karşıyız, Okuyacağız!”
177 “Burası Hep Kürt, Aynı Köyde Gibiyiz...”
179 “Çok Büyük Kültür Farkı Var”
180 “Onlar... Hepsi Aynı... Hep Onların Suçu...”
182 Yer-Kurma Pratiklerini *Habitus* Kavramı ile Açıklamak
184 Mekânsal Kullanımlar
187 Sonuç Yerine

Bir İnsan Hakkı Olarak Kentli Haklarının Geliştirilmesi ve Yerel Yönetimler

MUSTAFA ÖKMEN

GİRİŞ

Küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme dinamikleri merkezli tartışmalar bağlamında yerel yönetimler hızla öne çıkarken, demokratikleşme, desentralizasyon ve daha çok katılım konularındaki bütün bu gelişmeler, yerel topluluk üyelerinin hak ve ödevleri konusunda girdi (in-put) sağlamakta ve yerel hakların daha güçlü ve yaşanabilir hale gelmesine de katkıda bulunmaktadır. Sözü edilen gelişmeler, birinci ve ikinci kuşak haklar adı verilen kişi hakları ve sosyal haklar ya da genel olarak insan hakları ile ilişkili olduğu kadar aynı zamanda üçüncü kuşak dayanışma hakları ile de yakından ilgilidir. Kentleşme, demokratikleşme ve yerelleşme kavramlarının iç içe niteliği, yerel yönetim, kent ve kentleşme olgularının yakın ilişkisi gibi bir yaklaşım çerçevesinde, yerel hakları kentsel haklar olarak da nitelendirebiliriz. Çünkü tarih boyunca kentler demokrasinin, yerelliğin ve katılımın en fazla kendini duyurduğu yerler olmuştur.

Yerel topluluk üyelerinin hak ve ödevleri anlamında kentsel haklar tam bir insan hakkı niteliği taşımaktadır ve bu konuda, Avrupa Kentsel Şartı örneğinin ötesinde, temel insan hakları belgelerine benzer bir metnin geliştirilmesi ve uygulamaya konulması gereklidir. Böyle bir girişim, dünyadaki genel ve kapsamlı nitelikte devam eden sürekli değişme ve gelişme sürecine, ortaya çıkan olumsuzlukların ortadan kaldırılması bağlamında katkıda bulunacağı gibi, aynı zamanda demokratik bir davranış olacaktır.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YERELLEŞME EĞİLİMLERİ VE YEREL YÖNETİMLER

Sanayi ötesi topluma doğru yaşanan süreçte, siyasal, ideolojik ve yönetsel yapılanmaların önemli bir yanını da küreselleşme üzerine yapılan tartışmalar oluşturmaktadır. Teknolojik, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olmak üzere farklı açılardan ele alınan küreselleşme, bu bağlamda bir masal olarak ele alınmaktan kurtarıcı ilan edilmeye kadar geniş bir yelpazede tartışmalara konu olmaktadır. Küreselleşme olgusu ile ilgili sözü edilen tartışmalar, konunun bir retoriğe dönüşmesinin ötesinde siyasal ve yönetsel yeni yapılanmaların anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Bir ayağı teknolojik-ekonomik bir ayağı da politik-ideolojik olmak üzere iki temele dayalı çifte devrim niteliğinde ortaya çıkan sanayi devriminin ardından oluşan sanayi toplumu, oldukça geniş bir zamana yayılan gelişim sürecinin ardından 20. yüzyılın ikinci yarısında yeni gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Ulus-devletin işleyişini teminat altına aldığı kapitalist iktisadi yapı temelinde ortaya çıkan değişme ve gelişmeler, yönetim kavramına ilişkin tartışmalara da ivme kazandırmıştır.

Aynı ortak felsefi paradigmaya dayanan kapitalizm, ulus-devlet ve liberal demokrasi çerçevesinde yoğunlaşan bu tartışmalar, 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizi ile belirginleşen dünya ekonomik krizine kadar altın dönemini yaşayan refah devletinin bunalımını gündeme getirmiştir. Refah devletinin bunalımı ve bu bağlamda çözüm arayışları, bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle de desteklenince, felsefi temellerden ekonomiye, sosyal alandan kültüre ve yönetimden kentleşmeye kadar geniş bir yelpazede küreselleşme odaklı bir tartışma başlamıştır (Ökmen, 2003a: 19).

Küreselleşme-yerelleşme dinamikleri bağlamında, ulus-devletin değişimi konusu çeşitli faktörler üzerinde temellendirilmiştir. Bu bağlamda, “devletin gittikçe artan önemine karşın, sınırlandırılması düşüncesini içeren tartışmalar yaygınlaşmaktadır. Devletin küçültülmesi anlamına gelen bu yaklaşımların ardında, ekonomik, teknolojik, sosyal, politik, ideolojik ve psikolojik bazı faktörler bulunmaktadır ve konunun odak noktasını ise globalleşme ve ona ilişkin tartışmalar oluşturmaktadır” (Schachter, 1997: 7).

Küreselleşmeye karşı nasıl bir yaklaşım tarzı benimsemeliyiz? Negatif ya da pozitif yaklaşmak zorunda mıyız? Küreselleşme, hakkında yararlı ya da zararlı diye nitelendirme yapılabilecek bir trend midir? Benzeri sorulara verilecek yanıtlar veya yanıt verip-vermeme konusunda tercihler bu kavramın kamu yönetimleri açısından değerlendirilmesinde baz alınacak konular olarak

karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin bir aldatmaca olduğu; amacının uluslararası korporasyonların ve finans kuruluşlarıyla güçlü devletlerin güçsüz devletlerde pazar bulma veya onlar üzerinde hegemonik baskılar kurmak için ortaya atılan bir kavram olduğunu söyleyenler olduğu gibi ülkeler arası ekonomik, toplumsal ve politik bariyerlerin kalktığı Global Köy (Global Village) şeklinde ifade edilebilecek bir düzeni anlattığı yönünde görüşler de söz konusudur (Kutlu, 2003: 166).

Küreselleşme ile ilgili bu farklı yaklaşımların kendi mantığı içinde haklı yönleri olmakla birlikte ve bu tartışmaların ötesinde bir konuyu vurgulamak gerekir; öncelikle küreselleşme yalnızca olumlu sonuçları olan bir *iyi* ya da yalnızca istenmeyen sonuçlar doğuran bir *kötü* değildir. Her şeyden önce globalleşme olgusu bir realitedir, istesek de istemesek de işleyen bir süreçtir. Bilgi teknolojileri ve iletişim sistemlerinin ülke sınırlarını küçültmesi, bölgesel gruplaşmalara dayalı bütünleşme eğilimlerini beraberinde getirmesi, bugün için bir *realite* ise, küreselleşmeyi *masal* olarak görmek herhalde bir gerçeğin yadsınması olarak değerlendirilebilir. Bunun aksine, küreselleşmeyi her şeyi yoluna koyacak, bütün problemleri çözecek bir ideal tip olarak görmek de aynı bağlamda bir yanılsama olsa gerektir. Önemli olan bunun ötesinde yaşanan süreci bir *realite* olarak ele alıp olumsuzluklarına dikkatleri çekmek ve yapılabilecek olanları yapmak ya da olumlu yönlerinden yararlanma anlamında bir yaklaşımın ortaya konulabilmesidir. Bu da ortaya çıkan gelişmelerin, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olmak üzere çeşitli yönleriyle, geleceğe yönelik projeksiyonlar çerçevesinde analiz edilebilmesi ile yakından ilgilidir (Ökmen, 2003a: 21).

Küreselleşme ile ilgili sağlıklı analizlerin ortaya konulabilmesi, günümüzde dünyada yaşanan pek çok sorunun çözümü noktasında önemli sonuçlar doğuracaktır. Bir imkân ve potansiyel patlaması olarak görülen ve son yıllarda birçok uluslararası olgunun izahı ve meşru kılınması için kullanılan anahtar kavram haline gelen globalleşme aslında bir başka açıdan bakıldığında da kültür çeşitliliğini ve çoğulculuğu yok eden katı ve yüzeysel nitelikli bir standardizasyonu ve bölgesel nitelikli bunalımları, insanlığın varoluş alanını sınırlandıracak şekilde tüm dünyaya yayan bir sonuç doğurmaktadır. Bununla birlikte insanlık birikimini monolitik bir yapıya bürüten bu tekdüzeliğe karşı bir tepkiyi de beraberinde getirmekte ve yerel olanın değerini ve önceliğini vurgulayan yaklaşımların etki alanı genişlemektedir. Önümüzdeki yüzyıl küreselleşme ile yerel değerler arasındaki gerilimin doğurduğu felsefi bir açılıma

da, bu gerilimden kaynaklanan problemlerin doğurabileceği tepkisel nitelikli bunalımlara da beşiklik edecektir (Davutoğlu, 1998: 320).

Küreselleşmenin olumlu ya da olumsuz yanlarıyla geleceğine ilişkin bu projeksiyonla aynı bağlamda, globalleşmeyle gelen yerelliğe de dikkat çekmek gerekir. Gerçekten küreselleşme, evrensel bir kültür ve hayat tarzı empoze etmeye başlamıştır. Ancak, küreselleşme tüm dünyada kendisini hissettirmeye başladığı andan itibaren varlığını sürdürebilmesi için başat bir kutbun yani yerel kültür ve değerlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla küreselleşmenin olduğu her yerde mahalli kültürlerin gelişmeye başladığını görmekteyiz. Bu, genel anlamda yerellik ve yerelleşme eğilimlerinin öne çıktığı, giderek önem kazandığı bir süreci de beraberinde getirecektir ve getirmeye başlamıştır.

Küreselleşme üzerine yapılan tartışmaların önemli bir bölümü ulus-devlet ve bu bağlamda demokrasi olguları üzerinden yürütülmektedir. Bu anlamda ortaya konan yaklaşımlar yerel demokrasi ve yerel katılım bağlamında yerel yönetimleri de yakından ilgilendirmektedir. Buna göre öncelikle küreselleşme ile birlikte ulus-devlet felsefesinin temel taşı olan, egemenlik, meşruiyet ve ulus gibi kavramlar tartışmaya açık hale gelmiştir. Bugün, ekonomik, sosyal ve teknolojik güçler ve etkiler, uluslararası ilişkileri, politikanın doğasını, kamu politikalarını, kamu yönetiminin işleyişini olduğu kadar, ulus-devletin yapısını ve kurumsal ilişkilerini de dramatik bir biçimde dönüştürmektedir (Jun ve Wright, 1996: 1).

Küreselleşme ve yeni ekonomik düzeni, ulus-devletin bu işlevlerini yerine getirmesini ya doğrudan aşıyor ya da yarattığı etkiler dolaylı biçimde bu sonucu veriyor. Tabii, teknolojik gelişmenin getirdiği sonuçlar bu bağlamda ulus-devletin aşılması yolunda etkiler ortaya çıkarıyor. Başka bir deyişle, aynı yönde değişim yaratan iç içe girmiş bir süreç yaşanmaktadır. Bu sürecin sonunda işlevleri de azaldıkça ulus-devletin farklı toplumsal grupları bir arada tutan yapıştırıcı işlevi de azalıyor, alt-kimlikler öne çıkmaya başlıyor; bunun sonucundaysa toplumda iç kargaşayı sınırlamak için devlet yetkisini kullanmak yoluyla baskıya başvursa bunun da aşıldığını görmekte. Eğer ulus-devlet refahını sağlayacak işlevleri de yerine getiremiyorsa, buna bağlı olmanın hiçbir nedeni kalmıyor. İşlevini yitiren devlet, yapıştırıcı olma özelliğini de yitiriyor. Ayrıca, tv, internet gibi teknolojik olanaklar alt-kimliklerin dış dünyadan etkilenme dozunu arttırarak devletin alt kimlikleri bastırma gücünü de yok ediyor (Kazgan, 1997: 217, 218). Küreselleşme ve bilgi devrimi, ulus-devletleri, kamu politikaları ve kıt kaynakların tahsisi konusunda bazı tehdit-

lerle karşı karşıya getirerek, işlerini zorlaştırıyor. Bu durum bir yandan temsil ve liberal demokrasi bağlamında sonuçlar ortaya koyarken diğer yandan yerelliğin gücünü ve güncelliğini arttırıcı bir etki meydana getirmektedir.

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan bu tepkiler, doğrudan ya da dolaylı devlet yapılarını, demokrasi anlayışını, uluslararası ilişkiler bağlamında Batı ve Batı-dışı ülkelerin ilişkilerini ve kurumlaşmaları, birey-vatandaş anlayışının içeriğini dönüştürmektedir. Demokrasiye ilişkin değerlendirme ve pratikler ise, onu kutsamakla bir araç olarak görme arasındaki kurulamayan denge çerçevesinde dönüp durmaktadır. Bu bağlamda kayda değer önemli bir gelişme ise çoğulculuğun ve katılımın öne çıkmasıdır. Sözü edilen süreçte bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte temsili demokrasilerin yerini doğrudan demokrasilere bırakacağı görüşü giderek yaygınlık kazanmaktadır.

Bütün bu gelişmeler karşısında demokrasinin yeniden tanımlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyor. Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan bu gelişme ve değişimler bağlamında iki konu öne çıkmaktadır. Birincisi, bilgi toplumunun dinamik faktörü olarak teknolojinin etkin bir şekilde kullanılarak katılımın gerek nitelik gerekse nicelik olarak arttırılması yoluyla demokratik yol ve yöntemlerin geliştirilmesidir. Bu, yarı doğrudan bir nitelik kazandırarak katılımı, çoğulculuğu ve çok renkliliği arttırıcı bir etki ortaya çıkarmaktadır. Yeni teknolojik devrim, kentleşme, küreselleşme ve demokrasinin niteliğinde ortaya çıkan değişimler gibi tüm bu süreçler, günümüz ulus-devletlerinin nitelik ve yapısını ve yerleşik dünya düzeninin işleyiş ve biçimlenmesini kökten, hem niceliksel hem de niteliksel bir biçimde değişimlere uğratan bir temel işlev görürken, bu değişimlerin başında tüm yerel birimleri, kentleri, anakentleri ve bölgeleri ve onların temel yönetim birimi olan yerel yönetimi içeren yerellik kavramı gelmekte ve hızla öne çıkmaktadır.

Yerellik, hem bilgi toplumuna giden yolda önemli bir özellik ve nitelik hem de ulus-devletin dönüşümü aşamasında alternatif bir çözüm ve çıkış noktası olarak, küreselleşmeyle dinamik bir etkileşim de sergileyerek gittikçe önem kazanmaktadır. Değişen bilgi ve insanla birlikte her şey sürekli değişmeye başlamıştır. Özellikle bilgi teknolojilerinin gelişmesi, sanayi toplumu döneminde ait hemen her şeyi kökünden sarsmıştır. Ulaşım ve iletişim olanaklarının artması ile birlikte her yere ulaşılabilir, herkesle iletişim kurulabilir hale gelmiştir. Küreselleşmeyle beraber bir kendini tanımlama ve konum oluşturma gereksiniminin etkisiyle ve tepki olarak yerelleşme, küreselleşen dünyada tek başınalığın olumsuzluklarını giderebilmek ve daha güçlü ve etkili olabilmek

için bölgeselleşme eğilimleri ortaya çıkmıştır. Örgüt yapıları ve işleyişleri de küreselleşme ve bilgi teknolojilerinden etkilenmiş ve hızla değişmeye başlamıştır. Bu durum siyasal işleyiş ve örgütlenmelerle birlikte temsili demokraside ve devlet anlayışında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Küreselleşmeyle birlikte bir bölgeselleşme ve bu bağlamda tepki olarak ise yerelleşme ortaya çıkmaktadır. Yerelleşme, uluslar açısından kendi kültürünü ayakta tutabilmenin bir aracı olurken diğer yandan da etnik mikro milliyetçilik akımlarına yol açarak ulus-devlet anlayışını tehdit etmektedir. Ulus-devlet yapısının dayandığı temel anlayış olan self determination kavramı sorgulanmaya ve sarsılmaya başlamıştır. Globalleşme sürecinin paradoksal bir biçimde doğurduğu parçalanma ve ufalanmanın ürünü olan etnik anlayışlar, kendilerini ve dünyayı yeniden gözden geçirmeye başladılar. (Erbay, 1998: 170). Kısaca ulus-devletler, uluslar ötesi yeni aktörler ve bölgeselleşme eğilimleriyle üstten bir baskıya maruz kalırken, etnik akımlar tarafından da alttan sıkıştırılmaya başlandılar.

Büyük olmanın artık pek bir avantaj sağlamaması da yerelliği kışkırtmaktadır. Para ve bilgi küreselleşince, en küçük birimler bile ekonomik açıdan geçerlilik kazanmıştır. Yerelliğin esas nedeni insanların küçülen dünyada kendi köklerine ihtiyaç duymasıdır. Yerellik, küreselliğin tersi değil doğal bir sonucudur. Dünyanın pek çok bakımdan küreselleşmesi nedeniyle insanlar kendilerini kendi anlayabilecekleri biçimde tanımlama ihtiyacı duymaktadırlar. Yerelleşme gerçekleştiği zaman, insanlar içinde yaşadıkları ortamdan çıkmakta, onun bir parçası olmakta fakat aynı zamanda kendilerini de farklı görmek istemektedirler. Bu yüzden dünya ne kadar küreselleşirse o kadar da yerelleşecek demektir. Bu durum ulus-devletin temellerini sarsmakta, ulus-devlet, ulus-devlet olmaktan çıkmakta, yalnızca devlet olmakta, yani siyasal bir birim olmaktan çok idari bir birim haline gelmektedir.

Yerelleşmeyi oluşturan faktörler arasında küreselleşmeye ve iktisadi-siyasi liberalizme karşı çıkan bir dizi ideoloji de bulunmaktadır. Bu ideolojilerin ortak noktasını ise yerellik oluşturmaktadır. Devletçi düşüncüyü gerçekleştirmeye çalışan gruplar, devletin küreselleşme karşısında azalan gücünü yerelleşme ile yükseltmek, eskiden modernleşme amacıyla gündeme gelen ulus oluşturma çabası, şimdi bizim herkesten farklı olduğumuz, dolayısıyla da kendimize özgü, yerel çözümleri aramamız gerektiği iddiasına dönüşebilmektedir (Keyder, 1996: 51, 52).

Bu yaklaşımların ötesinde küresellikle gelen yerelliğin en önemli yanlarından biri ise, siyasal ve örgütsel yapılanmalara ilişkin ortaya çıkan sonuçlar

bağlamında, işleyen bu sürecin demokrasi ve temsil sistemine önemli katkılar sağladığı ve niteliksel değişmelere neden olduğu gerçeğidir. “Bu süreçte demokrasi anlayışı değişmekte, bilgi toplumuna doğru karşımıza çözülen kitle demokrasisinin yerine enerji yüklü, hızla değişen bir mozaik demokrasisi çıkmaktadır. Bu olgu, ekonomik mozaiklerin belirmesinin siyasetteki biçimidir ve kendi kurallarına göre işler. Bunlar bizi, demokrasiye ilişkin en temel varsayımlarımızı bile yeniden tanımlamaya zorlayacaktır. Bilgi toplumu yerleştikçe tüm toplumsal iktidar odakları değişimden geçmekte, bu arada iletişim araçları ve siyasal ilişki kalıpları da kökten değişmektedir (Şahin, 1998: 508). Oluşmaya başlayan bu toplumda, sanayi toplumunun ürünü olan kitle demokrasisinin son bulacağı çünkü, kitle olmaktan çıkmasıyla insanların ihtiyaçlarında dolayısıyla siyasal taleplerinde de değişiklikler ve çeşitlenmelerin ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır. Buna göre, demokrasiyi üçüncü dalga toplumlarında kurabilmek için, çeşitliliğin artması toplumlarda gerilimlere, çekişmelere yol açar şeklindeki ürkütücü fakat yanlış inancı bırakmak zorundayız (Toffler, 1996: 462-470). Bu ise çoğulcu bir demokrasi anlayışını işaret etmektedir.

YEREL YÖNETİMLER VE YEREL DEMOKRASİ

Hem demokratikleşme hem de yönetim ve örgütlenme anlayışlarında ortaya çıkan bu bölgesellik ve yerelleşme eğilimleri, bilgi toplumuna doğru yaşanan ve özellikle küreselleşme bağlamında ortaya çıkan sürecin en önemli özelliklerinden biridir. Çünkü bu süreç sanayi toplumunun merkeziyetçi yapısını ve temsile dayalı liberal demokrasisini hızla dönüştürmektedir. Bu dönüşümün yönü ise, adem-i merkeziyetçiliğe ve katılımcı-çoğulcu demokrasiye doğrudur. Bu değişimlerin başında ise, tüm yerel birimleri, kentleri, anakentleri ve bölgeleri ve onların temel yönetim birimi olan yerel yönetimi içeren yerellik kavramı gelmektedir. Buna paralel, değişim rüzgârlarının artık dünya ölçeğinde esiyor olması anlamında, demokratikleşme, desantralizasyon, yerel yönetimin güçlendirilmesi, katılım, insan hakları, özgürlük, eşitlik, açıklık, şeffaflık, stratejik yaklaşım, yaşam kalitesi, etkin hizmet sunumu, halka yöneliklik, çevrenin yeniden doğuşu, insani yönetim ve değişim kavramları dünya toplumlarının gündemlerinin baş sıralarında yer almaktadır. Tüm bu gelişmelerin konumuz açısından önemli bir sonucu, baskıcı, merkeziyetçi, yukarıdancı, model ve anlayışların artık işlerliğini ve popülerliğini yitirmiş olmasıdır. Kendini yenileyemeyen, gelişim ve değişimi önleyen, direnen, bireylerin ve içinde yaşadıkları toplumların kapasitelerini sınırlandıran siyasal ve top-

lumsal örgütlenme modelleri ve anlayışları, yerini hızla adem-i merkeziyetçi, güçlü yerel yönetime ve demokrasiye dayalı anlayış ve modellere bırakmak durumunda kalmaktadır (Yıldırım, 1994: 14, 15).

Dünyanın küreselleşmesi çok sık yinelenen bir kavram ve pek çok slo-ganlaşan kavram gibi, kullanıldıkça içeriği boşalıyor. Küreselleşme toplumda başka hiçbir şeye dokunmadan gerçekleşen bir süreç değil ve beraberinde baş-ka süreçleri de getiriyor. Bunlardan biri de yerelin yeniden tanımlanmasıdır ve ulus-devletlere bölünmüş dünyanın yereli ile küreselleşen dünyanın yereli aynı değildir. Küreselleşme yerelin de yeniden yorumlanmasını gerektiriyor.

Küreselleşen dünyada yerel yönetimlerin bu yeniden yorumlamayı ya-pamamaları halinde kabileleşme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağına Manu-el Castells özellikle dikkati çekiyor. Globalleştirici akımlar özellikle buna en-tegre olamayan, savunmacı, korumacı, kültürel kapalılığa iten tepkilere yol açabilir. Bu tepkiler genellikle kimlik bunalımı ya da kimlik arayışıyla temel-lendirilir. Oysa kimlik bunalımları değişen dünyada geçmişten kopuştan doğ-maz, daha çok geleceğin projesi içinde kendisine bir yer bulamamaktan kay-naklanır. Geçmişteki kültürel kodlara sığınmak bu bunalımın aşılmasını sağ-lamaz. Küreselleşme geçeceğine uyum sağlamak ise kimlik kaybı demek değil-dir. Kimlikler yeni koşullarda geçmişten de öğeler taşıyarak sürekli olarak ye-niden üretilir. Yerel yönetimlerden beklenen bu yeniden üretime yardımcı ol-maya çalışmaktır (Tekeli, 2000: 129).

Küreselleşme-yerelleşme dinamikleri bağlamında ortaya çıkan tüm bu gelişmelerin önemli bir sonucu olarak, dünyanın büyük bir çoğunluğunda, hem demokratik bir yönetim birimi hem de etkin ve verimli hizmet sunma birimi olarak yerel yönetimler üzerinde bir konsensus oluşmaktadır. Hem demokra-tikleşme eğilimlerinin hem de etkin ve verimli hizmet sunmanın ana ögesi ola-rak öne çıkan yerel yönetimler, sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru gi-dilen süreçte ve yeni anlayış ve yapılanmalara paralel olarak, yeni nitelikler ve işlevlerle, bir realite, bir alternatif olarak gittikçe önem kazanmaktadır.

Sürekli değişme ve gelişme sürecinde, yerelleşme eğilimlerinin önemli bir parametresi olan yerel yönetimlerin ve kentlerin niteliğinde ve işlevlerinde ortaya çıkan değişimler, yerel yönetimlerin, demokratik bir yönetim birimi ve etkin, verimli birer hizmet sunma birimi olması bağlamında, kamu hizme-ti sunmadan işletme niteliğine, örgüt ve yönetim anlayışından demokratikleş-meye, etkin ve verimli hizmet sunma ilkelerinden modern yönetim teknikleri-ne, teknolojik etkileşimden işbirliği çabalarına, alternatif hizmet sunma yön-temlerinden sosyal sorumluluk ve ahlâk anlayışına kadar, iki binli yıllarda ye-

rel yönetimlerin görünümünü belirleyen birçok alanda kendini göstermekte, ağırlığını duyurmaktadır.

Bu ağırlık, hem demokratikleşme eğilimleri hem de etkin hizmet sunumunun mekânsal boyutunu oluşturan kentlerle de özellikle yerel yönetim-kent ve kentleşme birlikteliği bağlamında doğrudan ilgili bulunmaktadır. Bu anlamda yerel yönetimler ve kentler, yaşanan süreçte özellikle globalleşme ile gelen yerelleşme ile ilgili olarak en çok etkilenen, değişen alan olarak ortaya çıkmakta ve bu anlamda demokratikleşme eğilimleri ve etkin, verimli hizmet sunma merkezli olarak bu sürece katkıda bulunmaktadır. Merkezîyetçi sanayi toplumundan adem-i merkezîyetçi bilgi toplumuna doğru yaşanan gelişmeler, yerel yönetimleri ve kent yapılarını doğrudan ve etkin bir biçimde etkilemektedir.

Küreselleşmeyle gelen yerelliğe koşut olarak gittikçe hızlanan kentleşme olgusu, günümüzde, yerel yönetimleri giderek büyüyen sorunlar yumağı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yönetimler, bir yandan mevcut hizmetleri daha iyi ve yaygın olarak sunmak zorunda kalırken, diğer yandan da yeni ve farklı kentsel hizmetlere olan talebi ve ihtiyacı karşılamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, giderek artan ve çeşitlenen hizmet talebini, giderek azalan kaynaklarla göğüslemek zorunda kalan yerel yönetimlerde örgüt yapısı ve yönetim olgusu, yerel demokrasi anlayışı ve buna ilişkin yapılanmalara paralel olarak her geçen gün daha bir önem kazanmakta ve ön plana çıkmaktadır.

Bu zorunlu ilişkinin ilk yansıdığı alanlardan biri de, küreselleşmeyle gelen yerellik ve yerel yönetimlerin önem kazanması bağlamında, gittikçe önemi artan ve insan hakkı niteliğiyle öne çıkan yerel haklardır. Küreselleşmeye rağmen yükselen yerellik ve yerel demokrasi taleplerinin odağında da yerel yönetimlerin öneminin artması ve yerel haklar bulunmaktadır. Bu hakların geliştirilmesi, sahiplenilmesi ve yerel yönetimlerin gerçek anlamda adem-i merkezîyetçi, demokratik yapılara kavuşturulması, küreselleşmenin zararlı sonuçlarını biraz olsun hafifletebilecektir. Başka bir deyişle yerel hakların öne çıkarılması, gerçek bir yerel yönetim anlayışı ve uygulaması ile yerel demokrasinin bir gereği olarak karşımızda dururken, yerel yönetimlerin, yerelleşme-demokratikleşme eğilimleri çerçevesinde küreselleşmenin olumsuzluklarını absorbe edecek bir sürecin başaltıcısı olarak ele alınması ve bu yönde alternatiflerin geliştirilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu, küreselleşme üzerine yapılan kısır tartışmaların ötesinde bir çıkış sağlayabilir. Bunun yolu da yerel yönetimlerin ve yerel hakların güçlendirilmesinden ve bu yönde gösterilecek çabaların arttırılmasından geçmektedir.

YEREL HAKLAR KAVRAMI VE TEMEL NİTELİKLERİ: BİR İNSAN HAKKI OLARAK KENTLİ HAKLARI

İnsan hakları, her insanın, yalnız insan olduğu için sahip olduğu ve hiçbir yönetimce onlardan mahrum edilemeyeceği temel hak ve ayrıcalıklardır. Doğal hukukun ürünü olduğu kabul edilen insan hakları, gerek uluslararası hukuk sistemlerinde, gerekse devletin kendi iç hukukunda yer alan temel haklardır. Yani, hem doğal hem de pozitif hukukça teyit edilmişlerdir (Akıllıoğlu, 1995: 1-4).

İnsan hakları, insan toplumları ve uygarlıklarının en önemli ilgi alanlarından birini oluşturur. Günümüzde, tüm insanlık ailesi üyelerinin onuru, eşit ve devrolunmaz haklarının tanınması konusunda yaygın bir anlayış vardır. İnsan hakları kavramı günümüzde belli temel metinlerle yazılı kurallar haline getirilmiş, uluslararası hukukta belli antlaşmalarla teyit edilmiş ve ülkelerin kendi iç hukuklarında da Anayasa tarafından güvence altına alınmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Paris Şartı ve diğer benzer belgeler, bugün insan hakları konusundaki temel uluslararası kuralları oluşturmaktadır. “İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olması ve insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasından” (SBF, 1992: 1) hareketle bu belgelerde yer alan temel hükümler kişisel ve sosyal haklar diye bilinen hakları düzenlemiştir.

Bu hakların korunmasına ilişkin atılan adımlarda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi uluslararası metinlerin yanında, bölgesel örgütlenmeler bağlamında ortaya çıkan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Paris Şartı gibi metinlerin de önemli bir yeri vardır. Örneğin, bunlardan birincisinde Avrupa Konseyi’nin gayesinin; üyeleri arasında daha sıkı bir birlik kurmak olduğu belirtilirken, insan hakları ile temel özgürlüklerin korunma ve gelişmesinin bu gayeye ulaşmak yollarından biri olduğuna dikkat çekilmektedir. Yine, dünyada barış ve adaletin asıl temelini teşkil eden ve idamesi her şeyin fevkinde olarak, bir taraftan, gerçekten demokratik bir siyasi rejim ve diğer taraftan, insan haklarına müştereken hürmet ve bu konuda ortak bir anlayış esaslarına istinat eden bu temel hürriyetlere derin bağlılığın teyit edilmesine (TODAİE, 1981: 4) vurgu yapılmaktadır.

İnsan hakları ile ilgili diğer önemli bir metin olan Paris Şartı’nda ise, bugün, halkların onlarca yıldır besledikleri umut ve beklentilerin gerçekleştirilmesi; insan haklarına ve temel hürriyetlerine dayalı demokratik sisteme ke-

sin bağıllık, ekonomik özgürlük ve sosyal adalet yoluyla refah ve tüm ülkeler için eşit güvenlik zamanı olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda ise, insan hakları ve temel hürriyetlerin, tüm insanların doğumlarıyla birlikteiktisap ettikleri vazgeçilmez haklar oldukları ve kanunlarla garanti altına alındıklarının altı çizilmekte ve bunların korunması ve geliştirilmesinin devletin başta gelen görevi olduğu vurgulanmaktadır (SBF, 1992: 144).

Hak ve özgürlükler sorunu olarak insan haklarının tohumlarının iki bin yıldan daha uzun bir geçmişe sahip olduğu bir realite olmakla birlikte, insan haklarının modern anlaşılış biçimi ve bunun pozitif hukukça metinlerde ifade edilmesi, sadece iki yüzyılı biraz aşkın bir döneme rastlar. İnsan haklarının iki yüzyıllık gelişim süreci üç dönem olarak ele alınabilir. Bunlardan birinci kuşak haklar, kişi haklarını ve siyasal hakları; ikinci kuşak haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ve üçüncü kuşak olarak adlandırılan haklar da, dayanışma haklarını içermektedir. İnsan haklarının kuşaklarla ifade edilmesi gelişme ve ilerlemenin göstergesi sayılabilir. Artan ihtiyaçlar ve gelişmeler, insan hakları çerçevesinin gelişmesini ve güçlenmesini gerekli kıldığı gibi her yeni kuşak bir öncekinin daha ilerlemiş ve evrimleşmiş şeklini oluşturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insan haklarının sadece devletlerin iç sorunu olmayıp, uluslararası topluluk bütününe ilişkin bir sorun olduğu bilinci yaygınlaşmıştır. Birleşmiş Milletler Şartı (1945), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), Kişi Hakları ve Sosyal Haklar Uluslararası Paketi (1966), İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Paketi başta olmak üzere önemli metinler, uluslararasılaşma yolu ile, yavaş yavaş, hukuki özgürlükleri ve isteme haklarını, hatta kimi zaman yeni hakları aynı zamanda ilan etmeye başlamıştır. İşte bu dönem, özellikle sömürgeci çıkın Üçüncü Dünya devletlerinin baskısı ile dayanışma adı verilen hakları ortaya çıkaracak olan uluslararasılaşma çağıdır (Kaboğlu, 1992: 9).

Birinci ve ikinci kuşak hakların ardından bugün üçüncü kuşak haklar öne çıkmaktadır. Dayanışma hakları da denilen üçüncü kuşak insan hakları, son yıllarda öne çıkan *yeni* insan haklarıdır. Bu haklar, insan haklarının yaygınlaştırılabilirlik özelliğini ileri sürmeye götürebilecek ek bir genişleme evresini oluşturur. Üçüncü kuşak dayanışma haklarının bir kısmı, Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin ortaya çıkışının sonucunda bu ülkelerin gücü, refahı ve diğer değerleri global olarak yeniden paylaşma talebini yansıtır; siyasal ve ekonomik, toplumsal ve kültürel self-determinasyon, ekonomik ve sosyal gelişme ve insanlığın ortak varlığından yararlanma hakları bu nitelikteki haklardır. Barış hakkı, çevre hakkı ve insani yardım hakkı ise, belli kritik açılardan ulusal dev-

letin zayıflığını ya da yetersizliğini dayanak alır. Bu hakların tamamı, bütün toplumsal güçlerin çabalarının birleşmesini gerektiren kolektif hak niteliğini taşıma eğilimindedirler. Böylelikle her biri, bireysel ve aynı zamanda kolektif boyutu açıkça gösterir (Özdek, 1993: 41). İnsan hakları ve halkların hakları aslında bağımlı kavramlar olup, biri diğerini tamamlar. Çünkü insan haklarının kurumsallaşabilmesi için, bireyler kadar gruplar, topluluklar, halkların tümünün birden etkin katılımı gerekir (Topçuoğlu, 1998: 25). Çevre hakkı ve kentsel haklar örneğinde olduğu gibi, konularını evrensel değerlerin oluşturduğu bu yeni haklar, devlet sınırlarının ötesinde insanlık ailesinin bütün üyeleri arasında *dayanışmayı* dile getirir. Bu özelliğiyle ilk iki kuşak arasında köprü kuran yeni haklar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 20. yılında BM tarafından düzenlenen İnsan Hakları Uluslararası Konferansı'ndan sonra somutlaşmaya başlamıştır. Kişi özgürlükleri ve siyasal hakları iktisadi ve kültürel haklara bağlayan, bütün insan haklarının karşılıklı bağımlılığını ve bölünmezliğini vurgulayan Tahran Bildirgesi (1986), birey eksenine dayanan anlayıştan grup ve topluluk (kolektivite) eksenine dayanan insan hakları anlayışına geçişi dile getirmiştir. İşte dayanışma haklarının kökenleri, yakın geçmişten geleceğe ulusal-üstü nitelikteki metinlerde aranmalıdır (Kaboğlu, 1992: 11).

İnsan haklarının sözü edilen uluslararasılaşma ve hatta uluslarüstüleşmeye paralel olarak, hem içerik hem de nitelik itibarıyla gelişimi, bu bağlamda ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal-idari anlayış ve yapılanmalarla yakından ilgilidir. Aynı ortak felsefi paradigmaya dayanan kapitalizm, ulus-devlet ve liberal demokrasiye ilişkin önemli tartışmaları ve açılımları da içeren bu yeni sürekli değişim ve dönüşüm süreci, insan haklarıyla ilgili anlayış ve yapılanmaların içeriğinde de önemli değişikliklere yol açmıştır. Globalleşme, demokratikleşme ve yerelleşme dinamikleri çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeler ve bu noktada belirginleşen *globallikle gelen yerellik ve bölgeselleşme eğilimleri* bağlamında yerel hakların üçüncü kuşak dayanışma hakları ile yakın ilişkisi vardır. Yerel topluluk üyelerinin temel hakları ve ödevleri anlamında yerel haklar, yurttaşları yerel yönetimin demokratik süreçlerine katmanın ve yerel hizmetlerde etkinlik sağlamanın önemli bir aracıdır. Yerel haklar doğal olarak, tüm insanların sahip olduğu temel, evrensel, dokunulmaz ve eşit hak ve özgürlükler temeli üzerinde biçimlenmektedir. Genel demokrasi anlayışı ve uygulaması içinde birinci ve ikinci kuşak hakların içeriğinde yer alan temel hak ve özgürlükler ne ifade ediyorsa, yerel demokrasi çerçevesinde yerel topluluğun ve bireyin katılımını sağlayan temel hak ve ödevler de üçüncü kuşak hakların bir parçası olarak aynı şeyi ifade etmektedir. Bu haklar, hem kentsel mekâna hem

de orada yaşayan yerel halkın kolektif nitelikte kullanabileceği hakları içerdiği için dayanışma niteliğinde ortaya çıkan haklar arasında yer almaktadır.

Kentsel haklar, yerel hizmetlerin kalite ve etkinliğinin artırılmasını, yerel topluluklarda ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklar yaratmayı, yerel topluluğun ve topluluk duygusunun geliştirilmesini ve yerel yönetimde etkin yurttaş katılımını içermektedir. Yerel topluluk üyelerince, dayanışma ve sorumlu yurttaşlık bilinci içinde kullanılması söz konusu olan ve eşit biçimde ödevleri de içeren yerel haklar bu yönüyle üçüncü kuşak dayanışma hakları ile yakından ilgilidir.

Yerel haklar (kentsel haklar) ya da kentli haklarının neler olduğu konusunda üzerinde uzlaşılmış bir metin bulunmamakla birlikte, 17-19 Mart 1992'de Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği Avrupa Kentsel Şartı bu konuda bir başlangıç kabul edilebilir. İnsan haklarının gelişiminin ele alındığı üç aşama bağlamında, birinci kuşak hakları oluşturan klasik hak ve özgürlüklerin ve ikinci kuşak hakları oluşturan sosyal hakların kurumsallaşmasının ardından, insan hakları sürekli olarak gelişmekte ve çeşitlenmektedir. Kentli haklarının da aralarında bulunduğu üçüncü aşama haklar böyle bir gelişmenin sonucudur. Birinci aşama hakları atomistik bireylerden oluşan bir toplumu esas alırken, üçüncü aşama haklar toplumda ilişki içindeki insanı esas almaktadır. Bu nedenle dayanışma hakları niteliğindedir. Bir toplumda yaşayanların işbirliğiyle tümü tarafından gerçekleştirilebilir. Çevre hakkı örneğinin (Tekeli, 2000: 133) yanında kentli hakları ya da yerel haklar da bu nitelikteki haklardandır.

Tanımı gereği evrensel insan hakları ilkelerine dayalı bulunan demokratik yerel yönetim, insan haklarına saygının, bunların geliştirme ve genişletilmesinin temel bir ön koşulunu oluşturur. Gerçek bir yerel yönetim ve demokrasi olmaksızın insan haklarının geliştirilemeyeceği açıktır. Yerel yönetimin yapısı ve işleyişi, insan haklarının tanınma ve garanti altına alınmasında doğrudan etkiye sahiptir. Yerel yönetim, insan haklarının korunması ve güçlendirilmesinin *yerel odak* noktasını oluşturduğu gibi, bunların *özel alanlar*da ya da güçsüz kesimlere ilişkin uygulamalarında en uygun yeri oluşturur.

Yurttaşlara, bireylere en yakın yönetim birimi olarak yerel yönetim, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi sistemlerinin etkinliklerinin sağlanmasına değişik biçimlerde önemli katkılarda bulunabilir. İnsan hakları ile etkin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel demokrasi, bilgi ve anlatım özgürlüğü, kişilerin özel hayatının teknolojik toplum ve devlet karşısında saygı görmesi, hiçbir tür ayrımcılığa gidilmemesi ve yoksul, ayrıcalıksız ve azınlık kesimlerin etkin eşitliğinin sağlanması, yerel topluluk üyelerinin haklarının yani yerel

hakların (kentsel haklar) korunması ilişkileri gibi demokrasilerdeki temel insan hakları kavramlarının analizinin yapılması, (Yıldırım, 1994: 45, 46) bu katkılarının en önemlilerindendir.

Bu özelliklere sahip yerel yönetimlerin bazı temel değerleri gerçekleştirmeye açısından önem taşıdığı kabul edilmektedir. Bunlar, kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde verimli ve etkili olmaları, bireylerin temel haklarını gerçekleştirmeleri ve yerel demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmaları (Acar, 1993: 75) şeklinde ele alınabilir. Ayrıca yerel haklarla ilgili olarak, yerel kuruluşun işleyiş sistemi ile, kendi hak ve sorumlulukları konusunda yerel halkı aydınlatmak da (Tortop, 1998: 153) bu bağlamda değerlendirilebilir.

Üçüncü kuşak bir insan hakkı olarak yerel haklar ya da kentli hakları yaşam kalitesinin değişik boyutları bakımından şöyle gruplandırılabilir.

- İnsan haklarına saygılı ve bu hakları geliştirmeye açık, bireylerine refahını ve kişiliğini geliştirme güdüsü ve fırsatı sağlayan bir kent- sel ortamda yaşama hakkı.
- Saldırılara ve suça karşı korunmuş güvenli bir kentte yaşama hakkı.
- Hava, su, gürültü vb. kirlenmelere konu olmayan ekolojik dengele- ri korunmuş bir kentsel çevrede yaşama hakkı.
- Kentte yaşayanların kendi ekonomik ve toplumsal girişimlerini ge- liştirebilmek için gerekli altyapılara sahip olmayı isteme hakkı.
- Kentte yaşayanların yeterli çeşitlilikte mal ve hizmetlerden seçme olanağına sahip olması hakkı.
- Kentte uygun çalışma olanaklarına ve güvencesine sahip olma ve kentin ekonomik gelişmesinden pay alabilme hakkı.
- Çoğulcu bir kentli kültürü edinebilme fırsatlarına sahip olabilme hakkı.
- Kültürel farklılıkları dolayısıyla kimsenin iş yaşamında ve toplum- sal yaşamda dışlanmadığı, ikincil konumlara itilmediği, çok kültür- lü bir bütünleşmesi olan bir kentte yaşama ve yine oturduğu yere bağımlılık duyabileceği, ona anlam yükleyebileceği, kimliği olan bir kentte yaşama hakkı.
- Kentlerde yaşayanların, kentlerdeki hizmetlerin görülmesini sağla- yacak yerel yönetimlere seçme ve seçilme, kararlarına katılma ve yönetim üzerinde sürekli bir demokratik denetimde bulunma, kent- sel çevrenin ve hizmetlerin geliştirilmesine olanak verecek biçimde kendisini vergilendirme hakkı.

Bu kentli hakları listesi daha da uzatılabilir. Ama bu listenin buradaki tartışmamız için yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Bu liste ortaya konulduktan sonra genel olarak insan haklarıyla kentli hakları arasındaki ilişki ya da farklılıklar açık hale gelmektedir. İnsan hakları atomistik bireylerin oluşturduğu soyut bir toplumu temele almaktadır. Oysa kentli hakları kent içindeki insanı temele aldığı için daha somuttur. İnsan haklarının uygulamaya geçmesi, pratiğe yansması kentliler için kentli haklarıyla somutlaşmış olmaktadır (Tekeli, 2000: 177, 178).

Burada ele alınan kentli hakları, aynı mekânlı iki kavram olan yerel yönetim-kent ilişkisi bağlamında yerel haklar olarak da değerlendirilebilir. Bu haklar, demokratikleşme-yerelleşme eğilimleri, katılım ve yerel demokrasi çerçevesinde yerel nitelikler sergilerken, aynı zamanda globalleşme-yerelleşme dinamikleri ve ulus-üstü, ulus-ötesi gelişmeler bağlamında da uluslararası bir nitelik taşımaktadır. İnsan haklarının evrensel bir değer olma keyfiyeti de bu uluslararası olma boyutunu güçlendirmektedir.

YEREL HAKLARIN ULUSLARARASI DÜZEYDE KORUNMASI

Yerel Hakların Uluslararası Niteliği

Bugün bütün dünyada kendini gösteren teknolojik devrim, kentleşme, globalleşme ve demokratikleşme süreçleri, günümüz ulus-devletlerinin niteliğini, yapısını ve yerleşik dünya düzeninin işleyiş ve biçimlenmesini kökten, hem nitelik hem de nicelik açısından değişimlere uğratan bir temel işlev görmektedir. Bir yandan süpernasyonel ve transnasyonel nitelikte yapılanmalar sürerken diğer yandan globalleşen bir dünyada yerelliğin hiçbir zaman önemini yitirmediği tam tersine ağırlığını arttırdığı ve bu iki gelişme eğiliminin birbirlerini tamamladığı yönündeki düşünceler egemen görüş olmaya doğru gitmektedir. Bu süreçler devam derken olmazsa olmaz (sine qua non) nitelikte bazı kavram ve değerler ön plana çıkmakta ve yerel yönetim yapılarını yönlendirmeye ve hatta lokomotif olmaya aday görünmektedir. Özerklik, katılım, etkinlik ve verimlilik gibi değerler bunlardan birkaçıdır. Globalleşen dünyanın yönü demokrasi ve adem-i merkezîyetçi yapılanmalardan yanadır (Ökmen, 2003b: 295).

İki binli yılların başındaki dünyamız hızlı bir kentleşme ve yerelleşmeyi yaşamaktadır. Yaşamakta olduğumuz sürekli değişim ve dönüşüm sürecinde, globalleşmenin rağmına yerelleşme eğilimleri ağırlığını hissettirmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan yerelleşme aynı zamanda insan hakları, demokratikleşme, katılım gibi anlayışları da besleyerek güçlendirmektedir. Bir yandan

global bazda ortak temel değer ve kazanımlar ortaya çıkarken öte yandan yerleşme ile birlikte bu değerler yerel topluluk ve birimlerde de uygulanır, en azından talep edilir hale gelmektedir. Sosyal evrendeki en önemli alt sistemlerden biri olan siyasal sistemin işleyişini sağlayan idari sistem günümüzde merkezi ve yerel olarak örgütlenip, işlev görmesine rağmen genel eğilim ve anlayışlar yerel örgütlenmelerin güçlenmesi yönündedir. Bu örgütlenmelerin mekân boyutunu oluşturan kentler ve onunla ilgili temel yapılanmalar, kurumlar ve haklar da bu bağlamda gündeme gelmektedir.

Bir insan hakkı niteliğindeki bu kentsel ya da yerel topluluk üyelerinin haklarının siyasal sistem üzerindeki talep ya da destek şeklindeki etkisi ve ağırlığı günden güne artma eğilimindedir. Buna siyasal katılmanın yerel yansıması da diyebiliriz. İletişim ve bilgi teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler dünyayı küçültüp adeta köy haline getirirken aynı zamanda yerel talep ve değerlerin daha açık ve net olarak dile getirilmesine neden olmaktadır. Bu globalleşmeyle gelen yerellik, yerel ve kentsel hakların evrenselleşmesine, uluslararası bir nitelik kazanmasına ve aynı zamanda bunlara işlerlik kazandıracak kurumlaşmaların oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Globalleşen dünyamızda yerelliğin anlam ve içeriği yeniden yapılanırken, kentler ve yerel yönetimler de yeni işlevler kazanmaktadır. Günümüz kentlerinin ulusal devlet sınırları dışına taşacak biçimde, belirli bir yapı içinde birbirine iletişim ve bilgi ağlarıyla bağlanmalarının hız kazanması, stratejik konumdaki kentlerin etkin bir hizmet ve özgürlükler ağıyla donatılmalarını gerektirmektedir. Bu yeni işlevlerin yoğunlaşması, kentsel alan kullanımlarında önemli değişikliklere gidilmesini ve kentsel hizmetlerde farklılaşmayı, uzmanlaşmayı özendiren değişimlerin gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Ökmen, 1997: 35). Bütün bu işlevler ise kentsel ya da yerel hak ve özgürlüklerin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerel Hakların Uluslararası Korunması

İkinci Dünya Savaşı, insan hak ve özgürlüklerinin, uluslararası alana geçişini hızlandırmış ve temel haklara ulusal olduğu kadar uluslararası bir nitelik kazandırmıştır. 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu'nun kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ona bağlı protokoller, 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla başlayan ve 19-21 Kasım 1990 tarihli Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası ile sonuçlanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), uluslararası çalışmaların ortaya çıkardığı en önemli ürünlerdir (Aliefendioğlu, 1991: 17).

İnsan haklarına ilişkin bildirge, sözleşme ve diğer ilgili anayasal ve yasal belgelerde ortaya konan temel hak ve özgürlükler, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal düşünce, ulusal ya da toplumsal köken, ulusal bir azınlığa ait olma, doğum ya da mülkiyet hakkından ya da diğer konumlardan kaynaklanan herhangi bir nedenle hiçbir ayırım yapılmaksızın herkese ait olan hak ve özgürlüklerdir. İnsan hakları konusundaki uluslararası belgelerin uygulanmaları iki temel yolla gerçekleştirilmektedir. Birincisi, bu belgelerin hükümlerine kendi hukuki düzenlemeleri içinde yer verilmesi ve mahkemelerinde sunulabilir ve uygulanabilir kılınmaları yoludur. İkinci yol; bu belgelerde düzenlenen hak ve özgürlüklerin ihlal ve yadsınması durumunda, bizzat bu belgelerde belirlenen ve kurumsallaştırılan uluslararası şikâyet ve yargı yöntemidir (Yıldırım, 1994: 44).

Bugüne kadar uluslararası düzeyde insan haklarının tam anlamıyla etkili bir koruma mekanizmasına kavuşturulamamış olmasının temel bazı nedenleri vardır. Bunların en önemlilerinden biri politika faktörünün insan hakları konusunda da birinci planda rol oynayıdır. Gerçekten, insan haklarının siyasallaşması bugün belirgin bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. “Devletler arası ilişkilerde sürüp giden çıkar çatışmaları, ideolojik bölünmeler, bloklaşmalar ve karşılıklı güvensizlik ortamı içinde bir bakıma bu olgu fazla yadırganmayabilir. Fakat evrensel değerlerde bir üstün amacın, belli politik hedeflere ulaşma aracı olarak kullanmak istenmesi herhalde hoş karşılanmaz. Ne var ki günümüzde bu tür davranışlara oldukça sık rastlanmaktadır. Bir devletin, uluslararası mekanizmalardan insan haklarının sağlanması amacıyla değil de sırf çıkar çatışması içinde bulunduğu başka bir devleti köşeye sıkıştırmak amacıyla yararlanmaya kalkışmasının insan haklarına dünya ölçüsünde geçerlik kazandırma çabalarını olumsuz yönde etkileyeceğinden şüphe edilmelidir” (Kapani, 1979: 77). Bir insan hakkı olarak Yerel Haklar, birinci ve ikinci kuşak haklarla olduğu gibi üçüncü kuşak dayanışma hakları ile de ilgilidir. İnsan hakları ile ilgili olarak ortaya çıkan temel belge ve kurumlardan başka özellikle yerellik ve demokratikleşme ile ilgili bölgesel ve uluslararası çalışmalar da yerel hakları ilgilendirir. Bu konuda, yerel topluluk üyelerinin hakları ve talepleri anlamında bazı ilkeler ve anlayışlar bölgesel ve uluslararası düzeydeki belge ve sözleşmelerde kendine yer bulmaktadır.

Kentsel ya da yerel haklarla ilgili en önemli belgelerden birincisi 7 Şubat 1992’de Maastricht’te Avrupa Birliği Antlaşması’nın imzalanmasıyla ortaya çıkmıştır. Burada, karar verme süreçlerinde yerel toplulukların daha iyi temsil edilmelerine cevap veren arayışların yanı sıra, hizmette halka yakınlık

ilkesi de önem kazanmıştır. Subsidiarity (yerellik) ilkesi ile kararların halka olabildiğince yakın düzeylerde alınması gereğine vurgu yapılmaktadır. Bu anlaşmanın 3/B maddesi ise salt kendi yetki alanının bir parçasını oluşturmeyen konularda, Birlik yalnız hizmette halka yakınlık ilkesine uygun olarak hareket edecektir. Hizmette halka yakınlık ilkesinin dayandığı düşünce, Maastricht Antlaşması'nın 128. maddesinin ilk fıkrasında da bir başka biçimde yer almıştır. Buna göre, Topluluk, üye devletlerin ulusal ve bölgesel çeşitliliğini koruyarak kültürel gelişmelerine katkıda bulunacak ve aynı zamanda ortak kültür mirasının korunmasına da önem verecektir (Keleş, 1995: 9). Burada vurgulanan konular yerel hakların daha etkili kullanımı açısından yerel ve bölgesel düzeyde bir çerçeve niteliğindedir.

Hizmetlerin görülmesinde, önceliği alt düzeydeki yönetim basamaklarına bırakmayı öngören yerellik ilkesi, özerk yerel yönetim geleneğine, yalnız yeterli kaynaklar sağlamayı öngörür bir şekilde değil aynı zamanda, işlerine merkezi yönetimin karışmasını en aza indirici bir yapı getirerek de katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda yerellik (subsidiarite) ilkesi hizmeti halkın ayağına götürmenin ötesinde, hizmetin yerinde ve aynı zamanda yerinden görülmesi anlamını içermektedir.

Yerel haklar yönünde atılmış önemli bir adım ve kazanım olan özerklik, günümüzde, demokratik bir yaşam biçimini benimsemiş olan Avrupa ülkelerinde, geleceğin birleşik Avrupa'sını kurmakta kullanılan bir bağ, ortak bir değer olarak önem kazanmıştır. Bu nedenledir ki, ta 1950'lerden başlayarak, Avrupa Konseyi, yerel özerklik kavramını tanımlamak, açıklığa kavuşturmak için çaba harcamaktadır. Bu çabalar içinde, yerel halkın özgürlüğüne saygı duyulması, yerel yönetimlerin partiler üstü kuruluşlar olarak çalıştırılması, merkez vesayetinin en aza indirilmesi ve gerçek bir yerellik bilincinin geliştirilmesi gibi ilkeler yer almaktadır (Ökmen, 2002: 109). Özellikle, yerel yönetimlerin görev alanları konusunda Avrupa Konseyi, yerel halkın yerel nitelikteki işlerinin yerel yönetimlerce görülmesine büyük önem vermektedir. Yasalarla yerel yönetimlere yasaklanmış olmayan ya da başka yönetimlere bırakılmamış olan her hizmet alanının yerel yönetimlerin olması, Konseyce, yerel demokrasinin vazgeçilmez bir kuralı sayılmaktadır (Keleş, 1993: 254). Yerel organların merkezle ve yerel yönetimlerin, yerel toplulukla yani halkla olan ilişkileri olmak üzere iki yönü bulunan yerel özerklik, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar ile ilgili metinlerde sık sık vurgulanmaya başlanmıştır. Bu durum ülkelerin yasal metinlerini de etkileme eğilimindedir.

Yerel haklarla ilgili diğer önemli belge de, Avrupa Konseyi, Avrupa Ye-

rel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı'nca, 18 Mart 1992'de kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı'dır. Şart'a göre Avrupa yerleşimlerinde yaşayan kent sakinleri, güvenlik, kirletilmemiş sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, dolaşım, sağlık, spor ve dinlence, kültür, kültürler arası dayanışma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği, eşitlik başlıklarıyla ele alınan haklara sahiptir. Belirtilen hakların gerçekleşmesi ise, fertlerin, dayanışma ve sorumlu hemşehriliğe ilişkin eşit yükümlülükleri kabul etmesine bağlıdır. Yine Şart'a göre, kentsel gelişmenin temeli, özerk ve mali bağımsızlığı olan yerel yönetimlerde halkın doğrudan katılımının sağlanması ile mümkün olabilir. Şart'ta, Yerleşimlerde Haklar başlığı altında, insan haklarına saygı, kurumsallaşması ve yayılması, kentlerdeki her fert için –yaş, köken, ırk, inanç, sosyal, ekonomik ve politik statü, ruh ve bedensel özür gözetilmeksizin– vazgeçilmezdir, denilmektedir (İçişleri Bakanlığı, 1996: 1-10).

Bu yaklaşım, diğer hakların ötesinde ek olarak insanlara:

- Yaşanabilir, güzel, makul fiyatlı, çevre dostu koşullara sahip, ayrıca iyi konumlanmış, aydınlık ve yeterli büyüklükte konutların sağlanmasını,
- Yeterli yeşil alan, sessizlik, bitki örtüsü ve güzellikler gibi koruyucu sağlık önlemlerinin alınmasını,
- Kent hayatının çeşitli işlevleri arasında bağlantılar oluşturulmasını,
- Kültürel olanaklar, spor ve dinlence faaliyetleri, sosyal gelişim, özgür dolaşım, tüm yol kullanıcıları arasında uyumlu bir denge sağlanmasını,
- Gerekli toplumsal faaliyetler, yoksulluğa karşı önlemler ve özellikle özürllülere, gerekli donanımın sağlanmasını,
- Güvenlik, refah, iş, eğitim ve öğretim olanaklarının, kültür ve tarih mirasına sahip olabilme haklarının sağlanmasını destekler (İçişleri Bakanlığı, 1996:10).

Avrupa Kentsel Şartı, sözü edilen hakların gerçekleştirilmesi yönünde bazı ilkeleri de benimsemiştir. Yerel politik yaşama halkın katılımını temin için; halk temsilcilerini, özgür ve demokratik olarak seçebilme hakkı yanında, yerel politik yaşamda etkin bir katılım için; halkın yerel, politik ve idari yapılarda belirleyici olması gereği ve toplumun geleceğini etkileyecek her tür önemli projede halka danışma gereği bu ilkelerin başlıcalarındandır. Yine, yerel politik ka-

rarların, uzmanlardan oluşacak ekiplerce gerçekleştirilecek kentsel ve bölgesel planlara dayandırılması, karar verme sürecinin sonucunda ortaya çıkan politik tercihlerin anlaşılabilirliği ve hayatiyeti ve son olarak gençlerin toplu yaşamına katılımının yerel yönetimlerce sağlanması da (İçişleri Bakanlığı, 1996: 59) halk katılımı ve kentsel haklarla ilgili temel ilkeler arasında yer almaktadır.

Yerel ya da kentsel haklarla ilgili üçüncü uluslararası belge de, 1985 tarihli Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'dır. Yerel kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi sürecine bütün yurttaşların serbestçe katılma hakkı, demokrasi ve yerinden yönetim ilkelerine dayalı bir Avrupa'nın kuruluşu, geliştirilmesi, özerk yerel yönetim düşüncesinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması, yerel birimlerin Konsey'in yerel yönetimlerle ilgili çalışmalarına daha etkin katılımının sağlanması, Avrupa ülkelerinde gerçekten özerk olan yerel ve bölgesel yönetim yapılarının oluşturulması gibi yerel topluluk üyelerinin hakları ya da kentsel haklarla ilgili konuları ön plana çıkaran bu çalışmalar, Konsey'in yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nce yürütülmektedir (Keleş, 1995: 6).

3.4.1. Özerklik Şartı, özerk yerel yönetim kavramının tanımıyla başlayıp, kapsamının belirlenmesiyle devam etmektedir. Yerel yönetimlerin sınırlarının korunması ile ilgili olarak, sınır değişikliklerinde referandum dahil yerel topluluğa danışılması yoluna gidilmesi şeklinde bir düzenleme yapılmaktadır. Yine, yerel makamların görevleri için gereken uygun idari örgütlenme ve kaynaklar, yerel düzeydeki sorumlulukların kullanılma koşulları, yerel makamların faaliyetlerinin idari denetimi, yerel makamların mali kaynakları, yerel makamların birlik kurma ve birliklere katılma hakkı, özerk yerel yönetimin yasal korunması gibi konular yerel ya da kentsel hakların özüne uygun olarak ilerdeki maddelerde ayrıntılarıyla düzenlenmektedir (Resmi Gazete, 1992). Türkiye'nin de 1991'de 3723 sayılı yasayla bazı çekinceler koyarak kabul ettiği Özerklik Şartı, yerel halkların temel hakları ve yönetimlerin özerkliği açısından bir çerçeve oluşturmaktadır.

Özerklik Şartı ile ilgili Türkiye'nin koyduğu çekinceler, hem yerel yönetimlerin özerkliğini ve hem de yerel hakların ülkemizdeki gelişme düzeyini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Çekince konulan maddeler ve ilgili fıkraları:

- Yerel yönetimleri doğrudan ilgilendiren tüm konulara ilişkin planlama ve karar alma süreçleri içinde kendilerine olanaklar ölçüsünde, zamanında ve uygun biçimde danışılacaktır (md. 4/6).

- Kanunlarla düzenlenmiş daha genel hükümlere zarar vermemek koşuluyla, yerel makamlar kendi iç idari örgütlenmelerini, bunları yerel ihtiyaçlarla uyumlu kılmak ve etkin idare sağlamak amacıyla kendileri kararlaştırabileceklerdir (md. 6/1).
- Yerel yönetimlerin idari denetimi, denetleyen makamın müdahalesinin korunması amaçlanan çıkarların önemiyle orantılı olarak sınırlandırılmasını sağlayacak biçimde yapılmalıdır (md. 8/3).
- Yeniden dağıtılan mali kaynakların yerel makamlara tahsisinin nasıl yapılacağı konusunda kendilerine danışılacaktır (md. 9/6).
- Yerel yönetimler kendi yetkilerinin serbestçe kullanımı ile anayasa veya ulusal mevzuat tarafından belirlenmiş olan özerk yönetim ilkelerini koruyabilmek için yargı yoluna başvurma hakkına sahip olacaklardır (md.11).

Bu çekince maddelerine bakıldığında özerkliğe karşı bir endişe kendini ağırlıklı olarak göstermektedir. Ülke bütünlüğünü zedelemeyen ya da ülke yönetiminden ayrılmış bir yerel yönetim amacını taşımayan idari ve mali özerkliğin sağlanması isteğinin neden endişe yarattığını anlamak mümkün değildir. Aslında yerel yönetimlerin özerkliğine ilişkin temel mevzuatımızda, çekince konulan bu maddelerin çoğuyla ilgili düzenleme yapılmış durumdadır ve bunların bir kısmı kendi dönemlerine göre oldukça ileri sayılabilecek içeriklere sahiptir:

Örneğin 1930 tarihli ve 1530 sayılı Belediye Yasası'nın 13. maddesi Hemşehri Hukukunu düzenlemiştir. Bu madde bir bakıma *kentli hakları* modern söyleminde ifadesini bulan yerel yönetime halkın katılımı, yöneten-yönetilen ilişkisinin formülüdür. Ancak 13. madde süreyi içermediğinden fiili olarak hemşehri kavramı ortadan kalkmış gibi görünmektedir. Bu durumda, oturanın haklarını düzenleyen 14. madde de uygulama dışı kalmıştır. Bu değişme, 6 ay o beldede oturma koşulunun kalkması ile birlikte popülist politikaların yerel siyasete hakim olmasını kolaylaştırmış ve kent güvenliğini en geniş anlamda tehdit eder hale gelmiştir. Bu nedenle hemşehrilik hukukunu düzenleyen maddeye en az bir yıl gibi süre konulması önem taşımaktadır (Toprak, 2001: 14).

İkinci örnek ise, 1921 Anayasası'dır. Bu anayasa, diğer ilginç özelliklerinin yanı sıra, Türk anayasa tarihinin, yerel yönetimlere ve yerinden yönetim ilkesine en fazla yer vermiş olan anayasadır. Bu anayasanın öngördüğü ölçüde bir yerel yönetim, Türkiye'de bugün bile gerçekleşmiş değildir. Yerinden yönetime verilen bu önem, birinci meclise hakim olan halkçılık ilkesi ile açık-

lanabilir. Bu anayasa döneminde örneğin il özel idareleri devlet bütçesinin % 20'ini kullanırken bu oran günümüzde % 1,7'dir.

Ancak, yerel yönetimlerle ilgili özerklik içerikli iyileştirmeler, yasal düzenlemeleri aşan bir niteliğe sahiptir. Bu konuda özellikle Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı paralelinde yapılacak bazı düzenlemeler, hem etkin bir yerel yönetim kurumu hem de yerel hakların uygulanabilirliği açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, yerel hakların daha etkin dile getirilmesi ve yaşama geçirilebilmesine yönelik olarak, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na paralel bazı yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu konuda atılacak ilk adım konunun anayasada ele alınması olacaktır.

1982 Anayasası'nın yerel yönetimlerle ilgili 127. maddesinin bütününde adı konmamış olsa da bir özerklik anlayışının var olduğu söylenebilir. Şart'ın bu maddesi 3723 sayılı yasa ile kabul edilmiştir. Bunun için yapılacak anayasa değişikliğinde, özerk yerel yönetim kavramı Anayasa'da yer almalıdır. Bunun için 127. maddeye, Yükseköğretim kurumlarını düzenleyen 130. maddede düzenlenen *kamu tüzel kişiliğine ve özerkliğe sahip üniversiteler* benzeri bir ekleme yapılabilir. Bu maddenin ilk fıkrası da şu şekilde düzenlenebilir: Mahalli İdareler; İl, belediye ve köy halkının mahalli, müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, yerel halk tarafından seçilerek oluşturulan, yasal ve akçal özerkliğe sahip kamu tüzel kişilikleridir. Görüldüğü gibi, madde metnine yasal ve akçal özerklik girmiş, metinde yer alan, *gene kanunda gösterilen seçmenler* bölümü çıkarılmış ve bunun yerine *yerel halk* konulmuştur.

Yerel katılım ve özerklik bağlamında, 3360 sayılı İl Özel İdare Yasası'nın 77. maddesi de değiştirilmelidir. Bir yerel yönetim birimi olan İl Özel Yönetiminin başında Merkezin temsilcisi olan ve atamayla gelen Valinin bulunması demokratik değildir ve özerkliği zedeler.

Anayasa yerel yönetimlerin karar organlarının seçimle işbaşına geleceğini belirtmektedir. Öte yandan yürütme görevi yapan Belediye başkanı ve Muhtar gibi kimselerin, Karar Organı tanımının dışında kalmaları, bu organların seçimden başka yöntemlerle de, yani atama ile de işbaşına gelmeleri yolunu açık tutmaktadır. Aynı şekilde 1580 sayılı Belediye Yasası'nın 94. maddesi Mansup Reisleri düzenliyor. Yasanın bu hükmü seçimle işbaşına gelmiş olmayı sınırlandıran bir anlam taşımakta ve sözleşme hükümleriyle de bağdaşmamaktadır. Yapılacak bir değişiklikte yerel yönetimlerin yürütme organlarının da seçimle işbaşına gelmelerini sağlayacak ve güvence altına alacak bir düzenleme getirilmelidir.

1983 tarihli ve 3030 sayılı Anakent Belediyeleri hakkındaki yasanın, Anakent belediye encümenini düzenleyen 13. maddesi Anayasa'ya ve Özerklik şartına aykırı düzenlemeler getirmektedir. Maddeye göre Encümende seçilmiş üye yer almamaktadır ve tamamen atanmış üyelere oluşmaktadır. Bu madde değiştirilmeli ve seçilmiş üyelerin ağırlıkta olduğu bir sistem oluşturulmalıdır.

Bütün bu düzenlemeler, yerel demokrasi ve katılım ortamının geliştirilmesi bağlamında, yerel hakların gelişmesine katkıda bulunacaktır. Yerel özerkliğin sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeler, yerel katılımı ilgili sorunları bütünüyle çözemeyecek olsa da, yerel hakların uygulama evrenini genişletici bir etkide bulunacağı bir gerçektir.

Türkiye'de yerel haklarla ilgili önemli bir girişim de, IULA-EMME ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca ortaklaşa yürütülen ve Türkiye'de Yerel Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi başlığıyla yayınlanan çalışmadır. Bu çalışma çerçevesinde, Yerel Topluluk Üyelerinin Temel Hak ve Ödevleri Bildirgesi adını taşıyan bir öneri geliştirilmiştir. Bir taslak olarak hazırlanan metinde, yerel topluluk üyelerinin, dayanışma ve sorumlu yurttaşlık bilinci içinde kullanılması söz konusu olan ve eşit biçimde ödevleri de içeren bazı haklara sahip oldukları vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda öne çıkarılan kavramlardan biri olarak yerel yönetim hakkı, yerel topluluk üyelerinin ortak ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik ve kültürel zenginliğine ve refahına ilişkin yerel hizmetleri görmek üzere kurulan; bu hizmetleri, genel yetki ile, kendi sorumluluğu altında ve yerel topluluğun yararları doğrultusunda yerine getiren; hiçbir ayırım gözetmeden insanı yerel demokrasinin temeli kabul eden; işleyişinde açıklığı, şeffaflığı, insan haklarını, çoğulcu ve katılımcı demokrasi ilkelerini yaşama geçiren; yetkilerin yerel topluluğa en yakın yönetim birimince kullanıldığı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk ve demokratik bir yerel hak niteliğindedir.

Yine taslakta, yerel katılım hakkı ise, yerel topluluk üyelerinin; yerel yönetim için seçmeye, seçilmeye, yönetime katılmaya ve işbirliğine, yerel girişimlerde bulunmaya, seçilmiş yerel yöneticileri geri çağırmaya, halkoylamalarına katılmaya, yerel işlerle ilgili bilgi edinmeye, denetime, dava ve şikâyetle bulunmaya ve her türlü aşırı düzenlemecilik ve kırtasiyeciliği reddetmesine olanak tanıyan bir hak (IULA-EMME, 1994: 207) olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, yerel haklar bağlamında değerlendirilebilecek, yerel güvenlik hakkı, kirlenmemiş bir çevre hakkı, çalışma ve konut hakkı, kültür hakkı, çok kültürlü bütünleşme hakkı, sürdürülebilir bir gelişme hakkı, doğal kaynaklar ve

zenginliklerden yararlanma hakkı, kişisel gelişme hakkı, yerel yönetimler arası işbirliği ve dayanışmayı talep hakkı gibi bazı haklar ayrıntılı bir biçimde taslakta ele alınmaktadır. Bu Yerel Haklar ve Ödevler Bildirgesi taslağının, Avrupa Kentsel Şartı ile içerik ve yaklaşım olarak bir paralellige sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olmak üzere küreselleşme sürecinin özellikle gelişmekte olan ülke ve toplumlar aleyhine belirginleşen sonuçlarının ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi, bu bağlamda geliştirilecek yeni çözüm önerileri, yeni anlayış ve yapılanmalarla yakından ilgilidir. Söz konusu değişimlerin başında tüm yerel birimleri, kentleri, anakentleri ve bölgeleri ve onların temel yönetim birimi olan yerel yönetimi içeren *yerellik* kavramı gelmektedir. Küresellikle ya da ona rağmen güçlenen yerellik varsayımından hareketle, gerek siyasal-yönetimsel, gerekse kültürel anlamda yerelliğin öne çıkarılması ve bu bağlamda yerel haklar kavramının vurgulanarak etkin kılınması, yaşadığımız sürekli değişim ve gelişme sürecinde ortaya çıkan zararlı sonuçların ortadan kaldırılmasında etkin rol oynayabilecektir. Bu anlamda yerellik ve yerel haklar, yeni küresel süreçlerde üzerinde durulması ve geliştirilmesi gereken kavram ve anlayışlar olarak gündeme gelmektedir. Yerellik, yerel topluluklar ya da halkın günlük çalışma ve çalışma dışı hayatlarının tümünü geçirdikleri, kimliklerini geliştirip yaşadıkları ve eylemlerini yürüttükleri yerlerle yakından ilgilidir.

Bu oluşumun üç temel nedeni vardır: İlk olarak yerel topluluklar, küresel tekdüzeliğe karşı daha esnek ve uyarlanabilir seçenekler, diğer bir deyişle *farklılık* sağlamaktadır. Bunu da çoğu kez, yerel kimliklerin tarihsel, kültürel ve fiziksel özelliklerini koruyup yeniden üretilmelerine katkıda bulunarak gerçekleştirebilmektedirler. İkinci olarak, yurttaşların iradesini ve sivil toplumun temsiliyi sağlayarak, hızlı ve radikal bir biçimde dönüşüme uğrayan geleneksel ulus-devlet yapılarına gerçek alternatifler sunmaktadırlar. Ve son olarak da, genellikle ekonomik gelişmenin ana aygıtları arasında yer almakta ve özel olarak da toplumsal yeniden üretimin, –uygun bir toplumsal çevre, yaşama koşulları, eğitim, öğretim ve yaşam kalitesi sağlayarak– temelini oluşturmaktadırlar. Bu çerçevede, dünyanın birçok ülkesinde ve bu arada ülkemizde, toplumun değişik kesimlerinde ve değişik siyasi anlayışlar arasında, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi konusunda ortak anlayışlar doğmuştur.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, özerkliklerinin artırılması, yerel yönetimler üzerindeki merkezi denetimin en aza indirilmesi konularında çoğu ülkede başlayan gelişmeler, uluslararası belgelerde ve ülkelerin anayasalarında daha açık bir biçimde yer almaya başlamıştır. Dünyanın çoğu ülkelerinde gelişmeler halkın yönetime daha çok ve daha aktif olarak katılması yönündedir. Yerel politikaların önemi artmış, yerel düzeyde oluşturulan politikalar ülke çapındaki politikaları daha çok etkilemeye başlamıştır. Bu bağlamda demokrasinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda yerel yönetimlere daha çok görev düşmektedir. Yerel yönetimler, yalnızca bir hizmet kuruluğu olarak değil, aynı zamanda demokratik siyasi kurumlar olarak yeni işlevler üstlenmektedir. Demokratikleşme, desentralizasyon ve daha çok katılım konularındaki bütün bu gelişmeler yerel topluluk üyelerinin hak ve ödevleri konusunda girdi (in-put) sağlarken, kentsel hakların daha güçlü ve yaşanabilir hale gelmesine de katkıda bulunmaktadır.

Bütün bu gelişmeler birinci ve ikinci kuşak haklar adı verilen kişi hakları ve sosyal haklarla ilgili olduğu gibi, aynı zamanda üçüncü kuşak dayanışma hakları ile de ilgilidir. Bugün, insan hakları ve yerel yönetimler konusunda mevcut İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, IULA Yerel Yönetim Dünya Bildirgesi, Avrupa Kentsel Belgesi ve Avrupa Kentsel Haklar Bildirgesi gibi temel belgeler bulunmaktadır. “Avrupa Konseyi’nin Avrupa Kentsel Şartı’nı kabul etmesiyle, kent sorunlarına insan hakları çerçevesinde yaklaşılması açısından önemli bir adım atılmış bulunmaktadır. Bu, kentli haklarının kurumsallaşması açısından bir başlangıçtır. Değişik uluslararası platformlarda tartışılıp kabul görmesinden sonra, zaman içinde daha bağlayıcı bir çerçeve oluşturması beklenebilir. Bu haklar, gelişme süreci içinde bulunan insan haklarındandır denilebilir. Kuşkusuz, dünya nüfusunun yarısının kentsel alanlarda yaşadığı günümüzde, insan haklarının yaşama geçmesi, kentli haklarının uygulamada etkili olması halinde olanaklıdır. Yoksa büyük ölçüde soyut ilkeler düzeyinde kalacaktır. Günümüzde insan haklarının ihlalleri konusunda dünyanın duyarlılığının artmış olması kuşkusuz sevindiricidir. Ama bu duyarlılık, daha çok insan haklarının siyasal bağlamı içinde gösterilmektedir. Örneğin, bir siyasal akımın temsilcisinin ifade özgürlüğünün kısıtlanması ilgi konusu olurken, bir kentte kanalizasyon kaynağının açık bırakılmasının kentte yaşayanların can güvenliğine, yani yaşam hakkına saldırı olması konusunda aynı duyarlılık oluşmamaktadır. İşte kentli haklarının kabul görmeye başlaması bu tür ihlallere karşı da duyarlılığın artmaya başlaması olarak yorumlanabilir” (Tekeli, 2000: 156).

Yerel topluluk üyelerinin hakları ve ödevleri anlamında kentsel ya da yerel haklar, yalnız belgeler ve bildirgeler hazırlanmakla kalmayıp etkin ve verimli bir şekilde uygulanması gereken üçüncü kuşak dayanışma haklarındandır. Yurttaşları yerel yönetimin demokratik süreçlerine katmanın ve yerel hizmetlerde etkinlik sağlamanın önemli bir aracı olarak kentsel haklar, insan hakkı niteliği öne çıkarılarak geliştirilmek ve yaşama geçirilmek zorundadır. Modern anlamda kentliliğin de bir gereği olan bütün bu haklar cinsiyet, yaş, etnik köken, inanç, ekonomik veya siyasal konum, bedensel ya da zihinsel engellilik ayırımı yapılmadan tüm yerel topluluk üyelerine aittir. Yurttaşlara, bireylere, kent sakinlerine en yakın yönetim birimi olarak yerel yönetimler de, kentsel haklar başta olmak üzere insan haklarının korunması ve geliştirilmesine, aynı zamanda bununla ilgili sistemlerin etkinliklerinin artırılmasına önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, M., *Belediyelerde Halkla İlişkiler*, DPT Yayını, Ankara, 1993.
- Aklıoğlu, T., *İnsan Hakları-1-*, AÜ SBF İnsan Hakları Merkezi Yayını, No. 17, Ankara, 1995.
- Aliefendioğlu, Y., “Avrupa İnsan Hakları Anayasasına Doğru”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 2, 1991.
- Buğra, A. “Küreselleşme İnsan Haklarını Zorluyor”, *Milliyet* gazetesi, 11 Aralık 1998.
- Davutoğlu, A., “Uluslararası İlişkilerdeki Gerilim Alanları ve 21. Yüzyıl İle İlgili Projeksiyonlar”, *Yeni Türkiye*, Sayı 19, 1998, s. 303-329.
- Drucker, P. F., *Kapitalist Ötesi Toplum*, (Çev. B. Çorakçı), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Emrealp, S., *Yerel Yönetim ve Bilgi Teknolojisi*, IULA-EMME Yayını, İstanbul, 1994.
- Erbay, Y., “Kavram Olarak Globalleşme”, *Yeni Türkiye*, Sayı 19, 1998, s. 168-173.
- İçişleri Bakanlığı, *Avrupa Kentsel Şartı*, Ankara, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını, 1996.
- IULA-EMME, *Türkiye’de Yerel Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi*, IULA-EMME Yayını, İstanbul, 1994.
- Kaboğlu, İ., *Çevre Hakkı*, İletişim Yayını, İstanbul, 1992.
- Kapani, M., “İnsan Haklarının Uluslararası Korunması”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Yıl 1, 1979.
- Jun, J.S., Wright, D. S., *Globalization and Decentralization: An Overview*, Georgetown University Press, Washington D.C, 1996, s. 1.
- Kazgan, G., *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, Altın Kitaplar Yayını, İstanbul, 1996.
- Keleş, R., *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar*, IULA-EMME Yayını, İstanbul, 1993.
- , “Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma”, *Uluslararası Yerel Yönetimler Semineri*, Türk Belediyecilik Derneği Yayını, Ankara, 1994, s. 23-34.

- , “Hizmette Halka Yakınlık (Sübsidiarity) İlkesi ve Yerel Yönetimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 4, S. 1, Ocak 1995, s. 1-13.
- Keyder, Ç., *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayını, İstanbul, 1996.
- Kutlu, Ö., “Kamu Yönetiminde Globalleşme”, *Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim ve Ekonomi*, (Editör: A. Çukurçayır), Çizgi Yayınevi, Konya, 2003, s. 165- 186.
- Ökmen, M., “Globalleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Bir İnsan Hakkı Olarak Yerel Haklar”, *Yerel ve Kentsel Politikalar* (Editör: A. Çukurçayır, A. Tekel), Çizgi Yayınevi, Konya, 2003a, s. 17-63.
- , “Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Yönetim, Kent ve Kentleşme İlişkileri Üzerine Bir Tartışma”, *Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim ve Ekonomi*, (Editör: A. Çukurçayır), Çizgi Yayınevi, Konya, 2003b, s. 257-299.
- , “Yerel Yönetimlerde Özerklik Eğilimleri, Avrupa ve Türkiye”, *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler*, (Editör: B.Parlak, H.Özgür), Beta Yayını, İstanbul, 2002, s. 99-120.
- Özdek, Y., *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, TODAİE Yayını, Ankara, 1993.
- SBF, *İnsan Haklarının Korunması Alanında Temel Belgeler*, AÜ SBF İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1992.
- Schachter, O., “The Decline of the Nation-State and Its Implications for International Law”, *Colombia Journal of Transnational Law*, Cilt 36, 1997, s. 7-24.
- Şahin, H., “Demokrasi ve Medya: İki Yanı Keskin Kılıç”, *Yeni Türkiye*, S. 19, 1998, s. 506-516.
- T.C. Resmi Gazete (3 Ekim 1992), Sayı 21364.
- Tekeli, İ., *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Yayını, Ankara, 2000.
- TODAİE, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Denetleme Merkezi Yayını, Ankara, 1981.
- Toffler, A., *Üçüncü Dalga*, Altın Kitaplar Yayını, İstanbul, 1996.
- Topçuoğlu, M., *Çevre Hakkı ve Yargı*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1998.
- Toprak, Z., *Yerel Yönetimler*, İzmir, 2001.
- Tortop, N., *Halkla İlişkiler*, Yargı Yayını, Ankara, 1998.
- Yıldırım, S., *Yerel Yönetim ve Demokrasi*, IULA-EMME Yayını, İstanbul, 1994.